

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/373580355>

De kalkoenen als de “andere” in Bilderdijs Kort verhaal van eene aanmerkelijke luchtreis [...].

Article · September 2023

CITATIONS

0

READS

11

1 author:

[Damian Olszewski](#)

Facta Ficta Research Centre

12 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

SEE PROFILE

De kalkoenen als de “andere” in Bilderdijs Kort verhaal van eene aanmerkelijke luchtreis [...].

Abstract: Using basic narratological and postcolonial research methods, I try to discover in this article what role do the anthropomorphic turkeys play in the story of Willem Bilderdijs Kort verhaal van eene aanmerkelijke luchtreis. In doing so, I try to answer questions as to whether these animal characters carry a symbolic or metaphorical meaning with them, whether they can be a representative of a postcolonial “other”, and then which narratological elements (using Mieke Bal’s narratology) are closely associated with these aspects. These questions are also valuable considering the literary-historical character of the story as the first representative text of the Dutch science-fiction genre.

Keywords: science-fiction, Bilderdijs, postcolonial, narratology, birds

Inleiding

Men kent veel dieren die vaak in de wereldliteratuur in hun symbolische betekenis voorkomen. Afhankelijk van de cultuur zullen deze dieren verschillende functies vervullen en connotaties opwekken, maar in elke cultuurgroep bestaat er een evoluerende canon van diersoorten. In de Europese literatuur denken we vooral aan leeuwen, hazen, duiven etc. Bovendien hebben alle nationale literaturen ook hun specifieke van dieren-symbolen. Op die manier komt het motief van een (slimme) vos in de Nederlandse cultuur vaak voor.

Deze dieren zijn toch niet de enige die een betekenis zouden kunnen dragen. Afhankelijk van het niveau van het voorkomen van een diersoort in de literatuur, is de betekenis ervan losser of bestaat helemaal niet. Deze betekenis kan alleen fragmentarisch zijn (bijv. van kevers) of gereduceerd tot een stereotypische connotatie (bijv. bij pandaberen) (Fischer, 2006, p. 24 - 25). Dieren zonder vaste symboliek kunnen – in tegenstelling tot de “klassieke” of populaire dieren in de literatuur – via het antropomorfisme duidelijker en meer opvallend de mening van een auteur verbeelden. Dat geldt voor de mening zowel over de toegepaste dierenfiguur, als voor een deel van de wereld, omdat de symbolische betekenis van een dier nog geen stabiele basis heeft en gewoon als een lege huls gebruikt kan worden.

Een van deze categorie dieren is de al in de titel vermelde kalkoen. Kalkoenen zijn vogels die aan de ene kant goed in de Europese cultuur ingeworteld zijn als een bron van

vlees van hogere kwaliteit dan van een haan, en die aan de andere kant geen vaste betekenis hebben gekregen in de literatuur vóór de 17de eeuw. Het gebrek aan een herkenbare symboliek is echter een pluspunt, die in de literatuur ten volle benut kan worden.

Deze meerwaarde zal in dit artikel beschreven worden op basis van een kort literair stuk: Kort verhaal van eene aanmerkelijke luchtreis, en nieuwe planeetontdekking van Willem Bilderdijk (1756-1831) van 1813. Bilderdijk is vooral als geschiedkundige en dichter bekend. In zijn oeuvre treft men nauwelijks prozawerken, maar zijn poëzie heeft zeker een grote invloed op de Nederlandse literatuur van de 18de en 19de eeuw (van den Beg & Couttenier 2016, p. 51- 61). Qua prozawerken kennen we hem vooral door romances, maar niet door reis- of sciencefictionverhalen (van den Beg & Couttenier 2016, p. 77). Met gebruik van historisch-culturele en narratologische onderzoeksmethodes zal er op basis van Kort verhaal... aangeduid worden welke elementen van het figuur van een (antropomorfische) kalkoen er voorkomen en welke rol ze spelen in het doorgeven van het hoofdthema van het verhaal – een reisverhaal.

Bij de analyse worden twee methodes gebruikt. Voor het structurele onderzoek van de vertelstrategieën in de teksten is de narratologie van Mieke Bal gebruikt (Bal 2012), die makkelijk aangepast kan worden aan de nadruk leggende verschillen in vertelperspectieven van een verhaal door menselijke en niet-menselijke vertellers. Een analyse van het gebruik van een (dieren)figuur in een tekst zou gebrekkig zijn zonder inkijk in het perspectief waarin de relaties, gebeurtenissen en houdingen voorgesteld worden.

Wat ook interessant kan zijn om te onderzoeken in de context van het aanduiden van de natuur van de (antropomorfische) kalkoenen, is in hoeverre een kalkoen als een postkoloniale “andere” beschouwd kan zijn. Het is namelijk geen toeval, dat juist kalkoenen gekozen zijn door Bilderdijk als representanten van de buitenaardse fauna. Zoals er al vroeger vermeld is, zijn kalkoenen dieren die tamelijk onbekend zijn in Europa van de 19de eeuw en waarvan de introductie in Europa nauw verbonden is met de koloniale geschiedenis van de Europese landen (omdat ze niet endemisch zijn). Daarom zal ik ook een sectie besteden aan het beschouwen van de kalkoenen als een vreemdeling vanuit het menselijke perspectief. Daarvoor gebruik ik de opmerkingen van Bill Ashcroft, Gareth Griffiths en Helen Tiffin over het creëren van een postkoloniale cultuur (2013, p. 28-29).

Het hoofddoel van mijn artikel is om te onderzoeken, welke rol de kalkoen speelt in het verhaal van Bilderdijk. Daarbij komen zulke vragen aan bod als: waarom is juist de kalkoen voor deze rol geselecteerd? Welke tekstuele elementen hebben invloed op het creëren van de perceptie van kalkoenen als vreemdelingen? Kunnen deze dierenkarakters verwijzen naar een ander, al vroeger bestaand dier, zodat het als een symbool in het verhaal functioneert? Zo ja, welk soort symboliek is dat? Zo niet, waarom?

Over de tekst

Belangrijk bij de analyse van de personages van de kalkoenen in Kort verhaal... is het genre van dit verhaal. Zoals aangeduid in de inleiding van de Poolse vertaling, kunnen we hier praten over een sciencefiction verhaal (Olszewski, 2019, p. 10-13). We zien hier namelijk enkele genre-bepalende elementen, die overeenkomen met wat gedefinieerd wordt als sciencefiction in het angelsaksisch perspectief (Oramus, 2010, p. 32-40).

In het verhaal gaan we op reis naar een kleine buitenaardse asteroïde ergens tussen de aarde en de Maan. De ik-verteller (een wetenschapper), ook het hoofdpersonage van het verhaal, geeft tamelijk veel uitleg over de mogelijke plaats in de ruimte van die asteroïde in relatie met de aarde, over de op het object bestaande natuur en over het mogelijke vroegere contact van een mens (Abaris) met die plaats. Het perspectief van dit personage, dat ook de enige verteller en focalisator is van het verhaal, creëert een gevoel dat hij ook de enige autoriteit is die over het onbekende land oordeelt. Zo'n gevoel wordt ook opgebouwd door het feit dat er in principe geen andere instantie is, die die nieuwe wereld kan beschrijven.

Zonder twijfel kunnen we dit verhaal vooral als een reisverhaal categoriseren – een reis naar een exotisch land, het ontdekken van de geheimen van zijn natuur en van de vroegere “beschaving” passen zeker bij de definitie van dit genre (Olszewski, 2019, p. 16-18). Een van de sleutelkenmerken van een reisverhaal is juist het gebruik van het perspectief van een personage als een sleutel-aspect van vervreemding van de voorgestelde “nieuwe” wereld (Olszewski, 2019, p. 16-18). Dat is ook een element dat de autoriteit van de hoofdverteller opbouwt. Het hele verhaal is op zo'n manier geschreven om op een dagboek van een reis te lijken. We weten (min of meer) hoelang de reis duurt, hoelang de wetenschapper op de asteroïde zat, wat de relatie tussen verschillende objecten in de ruimte is etc. Daardoor gelooft de lezer het verhaal makkelijker en hij accepteert alle vervreemde elementen, omdat ze verborgen zijn onder de (pseudo)feiten.

Ook uit de volledige titel blijkt dat het als een dagboek beschouwd kan worden. Er staat namelijk dat het verhaal uit het Russisch vertaald is (naar de conventie van manuscripten/vertalingen van dagboeken). Het feit dat een werk in de vroege 19^e eeuw vertaald werd (of vertaald zou kunnen zijn) (Bilderdijk, 2011, p. 2) is een aanduiding van het belang van het verhaal. De originele auteur moest dan zo'n grote autoriteit zijn, en zijn dagboek van zulk belang, dat het naar andere talen vertaald moest worden. De lezers weten echter al, dat dit niet waar is. We weten vanuit het meta-niveau dat het verhaal door Bilderdijk geschreven is in het Nederlands en niet vertaald is. Het is namelijk al waar de suspension of disbelief begint. Al na de hoofdtitel en al op de openingspagina van het verhaal moeten we zoveel mogelijk geloven in de autoriteit van de wetenschapper (ook omdat hij de enige verteller is in de tekst).

Het perspectief van een subjectieve autoriteit is geen vast kenmerk van sciencefiction, maar wel in het geval van een verhaal dat rond zo'n karakter en zijn avonturen opgebouwd is. Bovendien krijgen we in de tekst informatie over de constructie van een uitvinding, die in die tijden (1813) als nieuw en revolutionair gezien kon worden. Maar, zoals in clichématige sciencefiction verhalen, moet de aanwezigheid van zo'n uitvinding verbonden zijn met een toeval. Hier leidt dit toeval tot het losraken van de luchtballon met de wetenschapper buiten de aardse atmosfeer, omdat hij met zijn luchtballon te licht is zonder de geplande ballast en de rest van de bemanning. Deze elementen zijn wel kenmerkend voor het sciencefiction genre. En, zoals gemeld door Martijn Lindeboom en Debbie van der Zande in *Hoe schrijf je fantasy en sciencefiction?* (2015, p. 11-16, 25-30), zijn dat de elementen waardoor dit verhaal wel als een sciencefiction verhaal beschouwd kan worden, hoewel Bilderdijk zeker niet de intentie had om een nieuw genre te creëren (Olszewski, 2019, p. 13).

Dat gaat gepaard met bepaalde gevolgen. De lezer van een dagboek kan makkelijk de suspension of disbelief weigeren op basis van zijn besef van de subjectiviteit van het verhaal. Alle voorgestelde elementen van de wereld zijn afhankelijk van het perspectief, en dus van voor- en afkeuren van de wetenschapper. We weten ook niet welke elementen volledig imaginair zijn, en welke wel plaats hadden kunnen vinden. Maar in dit geval, als we dit verhaal als pionierswerk voor de Nederlandse sciencefiction beschouwen, is dat niet meer van belang. De lezer moet toch met de schrijver overeenkomen, welke elementen geloofwaardig zijn, en welke niet in de voorgestelde wereld. Hier is zeker van belang dat de voorgestelde wereld op de asteroïde en de reis van de wetenschapper wel aannemelijk zijn in het kader van wat een lezer toen wist over de “ware” wereld en de destijds moderne uitvindingen (Lindeboom & van der Zande, 2015, p. 51).

Voor het thema van de kalkoenen betekent het, dat we de wetenschapper moeten geloven wat zijn voorstelling van de dieren betreft. We hebben geen andere instantie die zijn beschrijvingen zou kunnen bevestigen of ontkennen. We moeten er echter ook bewust van zijn, dat de hoofdverteller, en de enige focalisator, de wereld zal beschrijven met de termen die hij al kent en met behulp van vergelijkingen die naar zijn eigen wereld verwijzen. Daardoor zullen de voorgestelde beelden zeker op een of een andere manier koloniserend zijn (Ashcroft, Griffiths en Tiffin, 2013, p. 79, 80), juist omdat de wetenschapper de kalkoenen alleen oppervlakkig kent (zowel die van de aarde, als die van de asteroïde). Op een logische manier verwijst hij naar “reële” kalkoenen, maar in veel aspecten, waarvan hij niet voldoende kennis van heeft (over kalkoenen in het algemeen), moet hij ze antropomorfiseren. Zoals verder in mijn onderzoek zal worden beschreven, worden de kalkoenen in bepaalde fragmenten van de tekst niet alleen als een vreemde diersoort beschouwd, maar ook als een schepsel dat in de specifieke omstandigheden dominerend is, en dus dicht bij het niveau van de mens staat (in het antropocentrische perspectief van een wetenschapper van de vroege 19de eeuw) (Bilderdijk, 2011, p. 37).

Er wordt redelijk weinig aandacht besteed door literatuurwetenschappers aan dit verhaal van Bilderdijk. In principe is dit reisverhaal (of vandaag: een sciencefiction verhaal) geen representatief werk in zijn oeuvre. Daarin observeren we vooral poëtische verhalen en hierom is Bilderdijk wel bekend in de literatuurgeschiedenis. De meeste nieuwe publicaties bijvoorbeeld van Andrzej Dąbrówka (1999, p. 48-50), Inger Leemans en Gert-Jan Johannes (2017, p. 593) of Jerzy Koch en Piotr Oczko (2018, p. 78-84), geven geen informatie over het bestaan van de luchtreis, of duiden alleen aan, dat het verhaal wel bestaat zonder voldoende uitleg over de problematiek van het genre ervan of over een mogelijke invloed op het sciencefiction genre in Nederland.

Een metafoor of symbool?

In de loop van de analyse wordt de onderzoeker vooral geconfronteerd met het probleem of er in de Europese cultuur al een vast symbool van een kalkoen in (Nederlandse en/of Europese) literatuur bestaat. Zo ja, waaruit bestaat dat symbool en wat is zijn historische achtergrond? Zo niet, mogen we dan van een metafoor praten in het geval van de kalkoenenmaatschappijen van de twee gekozen teksten of staan ze daar helemaal los van?

De kalkoen is geen populair symbool. Er zijn meer typische vogels, vooral door hun aanwezigheid in literaire teksten essentieel voor het formuleren van de dierenymboliek: sprookjes, legenden, dierenepos, de Bijbel etc. Hier kan men bijvoorbeeld denken aan duiven (Apostolos-Cappadona et al., 2009, online). De kalkoen blijkt echter geen karakteristieke kenmerken te hebben ontwikkeld door de eeuwen heen.

Een haan, een kip of een eend zijn symbolen van leven door hun verband met de ei-symboliek en de algemene beschikbaarheid in Europa (Kopaliński, 1991, p. 114-116). Duiven krijgen een dubbele betekenis — als een symbool van God (Malina, 2017, p. 235), maar ook als het moderne symbool van een “afvaldier” door hun parasitaire leven in steden (Blechman, 2013, loc. 4370). Ganzen, kwartels en andere nobele vogels worden met de voedselvoorkeur van de adel ook met rijkdom, koningschap etc. geassocieerd (Looij, 1988, p. 21). Kalkoenen bezitten bijna geen van deze kenmerken. Het enige kenmerk dat met deze vogels geassocieerd kan worden, is de karakteristieke rode lel wat uiterlijk betreft, of hun agressieve gedrag in vergelijking met andere vertegenwoordigers van het pluimvee. Het wekt echter geen verbazing dat ze met deze kenmerken niet functioneren als de meest herkenbare personificatie van geweld. Daarvoor zijn er al betere voorbeelden: wolven, beren, leeuwen en andere “bloeddorstige beesten”, die makkelijk angst inboezemen (Kopaliński, 1991, p. 194-196, 253-255, 462-465). De agressie van kalkoenen lijkt overdreven in vergelijking met andere agressieve dieren en toont dus ook een humoristisch aspect van een verhaal waarin een kalkoen aanwezig is. Wat ook interessant kan zijn: in het Pools treffen we een werkwoord “indyczyć się” aan, dat direct naar dit agressieve gedrag van kalkoenen verwijst (Słownik Języka Polskiego PWN z.d.).

Los daarvan is er ook een historisch argument. Kippen, ganzen, duiven en andere vogels zijn inheems in Europa, maar kalkoenen niet. Omdat kalkoenen uit Noord-Amerika komen, kwamen ze voor het eerst naar Europa in de 15de eeuw en waren niet populair tot de 16de eeuw, toen het gebruik van de kalkoenen-figuur zich in de kunst kon verspreiden (Ponińska, Uziębło, 1977, p. 12). Het spreekt vanzelf dat er in deze periode voor de kalkoen om zich als een symbool kunnen te wortelen.

Men kan zich terecht afvragen of er een apart symbool van een kalkoen. Dit lijkt niet het geval te zijn. Kalkoenen bevinden zich tussen alle andere vogels (en andere beesten) en krijgen daardoor de kans om met alle symbolische elementen van andere vogels geassocieerd te worden, afhankelijk van de context. In de emblemata van Joost van den Vondel bijvoorbeeld worden kalkoenen samen met andere (meer edele) vogels gebruikt om de adel van die tijd te vertegenwoordigen (Looij 1988, p. 21).

Toch kunnen kalkoenen, op een vergelijkbare manier als alle andere schepsels en objecten die succesvol geantropomorfiseerd kunnen worden, wel als een metafoor in een tekst gebruikt worden. Het grootste verschil tussen een symbool en een metafoor is de gemeenschappelijkheid van het begrijpen van de niet-letterlijke betekenis van het figuur. De metafoor gaat niet zo vlot gepaard met een symbolisch kenmerk, maar moet nog ontgrendeld worden door het goed begrijpen van een context van het gebruik ervan (DBNL, z.d.).

Uiterlijk en gedrag

Er rijst hier een wezenlijke vraag op de kwestie van de karakterkenmerken van de antropomorfische kalkoenen. Verschillen ze sterk in hun beschrijving van wat men van een kalkoen verwacht? In het geval van de kalkoenen van Bilderdijk wel, maar dat hangt samen met het feit, dat deze kalkoenen geen “gewone” kalkoenen zijn. Zoals we uit de analyse van de wetenschapper (de ik-verteller) te weten komen, zijn de kalkoenen op een asteroïde tussen de Maan en de aarde de nakomelingen van de Aardse kalkoen, maar ze hebben zich aangepast aan de nieuwe omstandigheden (Bilderdijk, 2011, p. 66-67). Het grootste verschil in het uiterlijk van de kalkoenen is hun kleur: deze is namelijk grijs. Over andere kenmerken, zoals bijvoorbeeld over mogelijke karakteristieke rode lellen, wordt niets gezegd (Bilderdijk, 2011, p. 51-52). Maar er is nog een verschil – de kalkoenen maken een geluid, dat door de wetenschappers herkend wordt als niet-dierlijk (Bilderdijk, 2011, p. 51-53).

De verteller geeft ook duidelijk aan dat de buitenaardse kalkoenen wilde dieren zijn. De eerste vogels die naar het vreemde land gebracht werden, waren zeker huisdieren, maar na de dood van Abaris, de eerste man op de asteroïde, zijn ze weer verwilderd geworden (Bilderdijk, 2011, p. 66-67). Daarom was er ook het plan van de wetenschapper de grijze kalkoenen proberen te temmen (Bilderdijk, 2011, p. 74-76). De kalkoenen worden voorgesteld zonder inzicht in kalkoenen als aparte schepsels, maar eerder als een gemeenschap met dezelfde karakterkenmerken. In dit geval worden de kalkoenen beschreven als dieren die sterk met hun territorium verbonden zijn. Als de wetenschapper in hun territorium probeert te komen, vechten ze met hem. Ze blijven gesloten voor andere beesten, onder andere voor de mens. Een brede beschrijving van de wonden die de wetenschapper oploopt na het gevecht met de kalkoenen, duidt ook aan wat al eerder over de algemene connotaties met kalkoenen gemeld is, namelijk dat ze met hun agressie van ander pluimvee onderscheiden kunnen worden (Bilderdijk, 2011, p. 52).

Door het antropomorfiserende perspectief van de verteller krijgt de lezer ook het beeld van een bepaalde kalkoen, die op de borst van de rustende wetenschapper zit. Een van de vogels was namelijk dapper genoeg om een vreemdeling te bewaken. We lezen:

Ik ontwaakte door een onaangenaam gevoel van knijping in den arm en in 't aangezicht; en terstond zag ik een' mijner vijanden; een zeer donkergrauwen kalkoen, die op mijn borst stond en stout op my inpikte. Ik bewoog my zoo dra niet, of hy was van mijn lijf: hy keek my boos aan, vloog op, scheen zich te bedenken, vloog achterwaarts, en stapte voorts met een fieren tred, en nu en dan omziende, van my af naar een kleine hoogte, daar niet verr' van afgelegen. (Bilderdijk, 2011, p. 57)

De hier beschreven kalkoen wordt op een antropomorfische wijze voorgesteld door de verteller. De emotie van boosheid die in de tekst gepresenteerd wordt, kan zeker ook door een dier gevoeld worden. Maar boos zijn is toch iets dat in een andere dierensoort herkend moet worden (omdat een dier zijn boosheid anders toont dan een mens). In grote mate is het zoeken naar dierlijke emoties (hier: boosheid) gebaseerd op een poging

om het menselijke gedrag in andere schepsels te vinden. Dat ziet de lezer ook verderop in de tekst, wanneer de wetenschapper beweert dat de kalkoen blijkt te denken, maar hij als quasi-objectieve menselijke verteller kan dat alleen voelen of vermoeden (Bilderdijk, 2011, p. 38). Op dit moment is het duidelijk dat die kalkoen niet alleen als een (stom) wild dier beschouwd wordt, maar ook als een dominerende diersoort in de voorgestelde wereld. Hoewel de kalkoenen alleen gebruik maken van de door Abaris opgestelde constructies en gebouwen, zijn ze in werkelijkheid de heersers van de asteroïde en de enige diersoort die nog elementen van sociaal gedrag vertoont.

De kalkoen, die duidelijk de wetenschapper domineert, is ook buitengewoon trots. Hij realiseert zich zonder twijfel dat de wetenschapper geen schade kan toebrengen aan zijn soort, maar niet omdat de man geen intenties daarvoor heeft. De kalkoen is zichtbaar zelfverzekerd; de man is geen tegenstander van de kalkoenen. Het is niet alleen een theater van een natuur-cultuur dichotomie, maar ook een duidelijk teken dat de buitenaardse kalkoenen een soort buiten-dierlijk gedrag en houding hebben ontwikkeld. Dat blijkt ten minste uit het menselijke perspectief dat strijdt met een moeilijk te begrijpen situatie.

Het kiezen door de schrijver van kalkoenen als de vertegenwoordigers van de buitenaardse fauna is ook verbonden met hun exotische identiteit in de literatuur (van de 18de en 19de eeuw). De kalkoenen als “buitenlanders” uit Amerika kunnen evengoed als “buitenlanders” van een andere wereld gezien worden. Omdat de kalkoen in de eurocentrische wereld van deze tijd in het algemeen als vreemd beschouwd wordt, is het makkelijk voor de lezer om te accepteren dat ‘een kalkoen ook ergens buiten (bijv. op een asteroïde) kan overleven. Een andere diersoort, die beter herkend wordt in de Europese cultuur, zou hier zeker tot vragen leiden over de aard van deze dieren. In het geval van exotische dieren accepteert de lezer makkelijker de fantastische elementen van hun creatie, omdat ze al vreemd genoeg zijn.

Plaats en gemeenschap

De woonplaats van de kalkoenen van Bilderdijk blijkt een soort hermetisch gesloten onafhankelijke enclave te zijn. Ze wonen namelijk in een soort fortificatie, die door Abaris ooit gebouwd is. Ze zijn ook voorzien van koren, wat basisvoedsel voor de kalkoenen is. Zoals de wetenschapper aanduidt, ligt de door de mens gestichte kalkoenen-enclave ver van de gebouwen van Abaris (Bilderdijk, 2011, p. 52-54). De kalkoenen bleven bijna vanaf het begin van hun leven op de asteroïde zonder menselijke invloed (van Abaris) wonen en kregen dus de kans om hun eigen wereld op te bouwen.

Geen werkelijkheid kan echter zonder een systeem fungeren. De wetenschapper kreeg geen kans om door de kalkoenen geaccepteerd te worden, zodat de lezer niet weet hoe ze hun dagelijkse leven organiseren. De enige connotaties die de lezer vanuit het antropomorfische perspectief van de verteller krijgt, is een verwijzing naar de militaire wereld. Dat gebeurt bij de eerste ontmoeting van de kalkoenen met de wetenschapper, waarbij er gevochten wordt. Maar ook later fantaseert de wetenschapper over de mogelijkheid van het creëren van een kalkoenenleger (Bilderdijk, 2011, p. 74-76). Het gebruik van dit beeld lijkt ook niet toevallig. De kalkoenen van de asteroïde vormen geen rustige groep, maar een eentonig, grijs leger zonder unieke vertegenwoordigers. Dat lijkt de in de tekst

voorgestelde metafoor al op te helderen. Er is helemaal geen verschil tussen mannelijke of vrouwelijke kalkoenen. De kuikens, die af en toe ook in de tekst voorkomen, blijven helemaal buiten de zaken van de oudere kalkoenen, die op het gevecht geconcentreerd moeten zijn. Het feit dat door de jaren heen het agressieve gedrag van de kalkoenen niet veranderd is (in tegenstelling tot hun kleur) duidt aan dat de kalkoenen ook met andere dieren moeten vechten om hun enclave veilig te houden. Of tenminste vechten ze onder elkaar om dat als een cultuurelement te behouden.

Doordat er tamelijk weinig interactie met mensen plaatsvindt, creëert die locatie een soort magische, vreemde sfeer. De buitenaardse kalkoenen zijn moeilijk te bereiken. Behalve voor Abaris en later voor de wetenschapper, is de asteroïde onbekend voor mensen. De fortificatie van de kalkoenen is dan ook een vreemde plaats, een onbekend land, dat voor de verteller niet bereikbaar is. Het is ook interessant dat het voor de wetenschapper ook niet duidelijk is, hoe deze kalkoenen naar de asteroïde gebracht zijn. Abaris sprak, volgens de verteller, Scythisch (een mengsel van klassiek Grieks en Hebreeuws) (Eijnatten, 1998, p. 486), maar de kalkoenen zijn niet inheems op het gebied, waar deze taal gebruikt werd. Het voorstel van de wetenschapper is dan dat die taal nog in een andere plaats gebruikt werd, waar de kalkoenen (misschien ook grijs) wel inheems waren (Bilderdijk, 2011, p. 43).

De woonplaats van de kalkoenen is ontoegankelijk. Voor alle dieren, behalve voor kalkoenen. Het is misschien mogelijk om deze plaatsen non-plaatsen te noemen (Arefi, 1999, p. 182). Voor een menselijk personage zijn ze óf niet bereikbaar óf gewoon te vreemd om daar langer te blijven. De enige mogelijkheid om kennis te nemen met deze plaatsen is met behulp van een dierlijk personage met antropomorfische karakterkenmerken. De enige reden waarom de boerderij van de kalkoenen er niet zo vreemd uitziet voor de lezer, is het proces van antropomorfisme dat de kalkoenen ondergaan, en waarmee de lezer de illusie van een menselijke wereld krijgt. Dat ontbreekt echter in de tekst van Bilderdijk door het gebruik van een ander soort antropomorfisme, dat alleen op het antropomorfiserende perspectief van de ik-verteller gebaseerd is. Het creëren van een non-plaats is nodig om een magische, sprookjesachtige sfeer van antropomorfische kalkoenen geloofbaar te maken, overeenkomstig met de willing suspension of disbelief (Lindeboom, van der Zande, 2015, p. 51-52).

De Andere

Laten we kijken naar het concept van de “ander” – een gemeenschap of een personage die (in een literaire tekst) buiten de realiteit gesteld is. Deze gemeenschap of personage past niet in de concepten die al door de focalisator benoemd zijn. In het contact met die “ander” komt de lezer verschillende reacties en houdingen van de focalisatoren tegen. De focalisator kan in zo’n situatie verbaasd, onthutst of bang zijn. Al deze houdingen en emoties zijn vanuit zijn of haar perspectief te zien via de woordkeuze. Zal de focalisator het nieuwe object vervreemden? Of misschien wel als iets nieuws en inspirerends voorstellen? Misschien is een nieuw concept (waartegen de focalisator gebotst is) makkelijk te beschrijven met woorden, die al in een taal bestaan?

De verteller (en ook de focalisator) moet die “ander” bij de lezer introduceren. En

in dit geval zijn de “ander” – de kalkoenen in dit geval – vrij makkelijk te beschrijven. Zoals eerder in dit artikel vermeld, lijken ze veel op de aardse kalkoenen. Het is tamelijk moeilijk te zeggen, of de antropomorfiserende elementen verbonden met het gedrag van de kalkoenen, hun woonplaats en de door de wetenschapper-verteller geprojecteerde emoties alleen aan die buitenaardse kalkoenen toegeschreven zijn. Deze lijken namelijk in hun gedrag zeer op de aardse kalkoenen met agressie als dominerend kenmerk. We mogen aannemen, dat hun kleur het enige element is dat vervreemdend werkt in vergelijking met de aardse kalkoenen.

Maar een andere kleur van een dier is, zonder twijfel, een minimale reden waarom het dier zo vreemd voor de verteller-focalisator zou zijn. Het element dat hier wel vervreemdend is, is het feit dat de kalkoenen hun oorsprong buiten Europa hebben. Het zijn uitheemse dieren, die pas in de 16^e eeuw bekend werden in Europa (Ponińska, Uziębło, 1977, p. 12), en die oorspronkelijk als parelhoenen herkend werden (Schollaert, s.d., online). In het verhaal van Bilderdijk observeren we hetzelfde proces als de historische herkenning van kalkoenen. Aan het begin beschrijft de focaliserende instantie de “nieuwe” vogel als iets dat al bekend is in de inheemse cultuur, maar later ziet hij er iets meer in, dan oorspronkelijk gedacht was.

De keuze van een kalkoen als representant van de “ander” kan ook zijn oorsprong hebben in de geschiedenis van de introductie van de echte kalkoenen in de Europese cultuur. Maar zonder dit aspect is de kalkoen ook makkelijk te interpreteren als gewoon “die andere” vogel – de enige, die uit een koloniaal land komt, die niets te maken heeft met “onze” Europese vogels. Maar aan de andere kant zijn die specifieke grijze kalkoenen toch van de aarde (of van Europa) afhankelijk. Zonder de eerste reis van Abaris naar de asteroïde zouden ze daar nooit aankomen. Ze zouden dit land zonder de mens ook niet kunnen “koloniseren”. Hun geschiedenis en hun welzijn zijn van de mens afhankelijk op dezelfde manier als alle fokdieren dat zijn.

In breder verband is het hele verhaal ook een adaptatie van de eerste kennismaking van de mens met een nieuw land en de daar wonende diersoorten. Het is een toevallige reis – zoals het ontdekken van Amerika ook geen plan was. Dat is ook een mogelijke reden voor de keuze van kalkoenen als de vertegenwoordigers van een vreemd land. Ze mogen namelijk hier gezien worden als de personificatie van de inheemse Amerikaanse volkeren (die wel kalkoenen kenden). Daardoor kan het beeld van de grijze kalkoenen nog sterker worden verbonden met de koloniale lezing van dit verhaal. Er is echter geen bron die zou kunnen bevestigen dat dat de intentie van Bilderdijk was.

De aard van de grijze kalkoenen is hybridisch. In de kalkoenen merken we hun (on)afhankelijkheid van de mens. We herkennen ze als exotische dieren, hoewel ze hun oorsprong op de aarde hebben. We zien hen als vreemden, maar toch gedragen ze zich als dieren die we al kennen. En vooral zien we hen als “onverstandige” dieren, die toch de dominerende soort zijn in het land zonder mensen.

Zijn ze dus wel de “ander”? Naar mijn mening wel. Maar dat is niet per se de “ander” die veel niveaus heeft. Eerst maakt de lezer kennis met oppervlakkige vervreemden-de kalkoenen, die later onder de algemene definitie van een kalkoen vallen, maar die aan het einde (vooral via antropomorfisatie) als krachtiger (en dus “vreemder”) voorgesteld worden als aardse kalkoenen.

Verder is het gebruik van de “ander” zeker passend voor het sciencefiction genre, waarin het introduceren van een buitenaardse soort een van de mogelijkheden is om de bruikbaarheid van een nieuwe (fantastische) uitvinding te bevestigen (Lindeboom & van der Zande, 2015, p. 37-43). In dit geval fungeert het introduceren van de grijze kalkoenen gewoon als een van de bewijzen van de geloofwaardigheid van de reis buiten de aarde met de luchtballon.

Conclusies

De kalkoenen in het verhaal van Bilderdijk zijn een groep personages die een zekere symboliek heeft. Deze symboliek is, onafhankelijk van het feit dat ze op een vreemde asteroïde leven, een vaste, stereotypische voorstelling van een agressieve kalkoen. Bovendien zijn deze kalkoenen een goed voorbeeld van koloniale dieren, die in dit geval in hun symboliek zowel naar de geschiedenis van deze dieren in Europa verwijzen, als naar de contacten van de Europeanen met andere landen en hun bewoners (zowel menselijke als dierlijke).

Als we precies de kwestie van de koloniale symboliek samen met het satirische karakter van de exploratie van de asteroïde door de wetenschapper analyseren, zien we een duidelijke interpretatie van kritiek op de Europese cultuur. Hoewel de verteller veel informatie over het onbekende land aan de lezer doorgeeft, is zijn perspectief toch te beperkt om alles te begrijpen. Hij is ook fysiek te zwak om de asteroïde te leren kennen en overwinnen. Dat interpreteren we als de kritiek van een antropocentrische, modernistische denkwijze. In het conflict tussen mens en dier, cultuur en natuur blijkt de natuur de definitieve overwinnaar. Maar in deze postkoloniale context is dat ook een overwinning van een niet-Europese cultuur over de Europese civilisatie. Een lof der natuur ten koste van de menselijke trots.

Bibliografie

- Z.N. (2009). Animal Symbolism. In D. Apostolos-Cappadona et al. (red.), *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. Geraadpleegd op 4 april 2023, van https://www.degruyter.com/document/database/EBR/entry/MainLemma_14334/html
- Arefi, M. (1999). Non-place and placelessness as narratives of loss: Rethinking the notion of place. *Journal of Urban Design*, 4 (2), 179-193, <http://doi.org/10.1080/13574809908724445>.
- Ashcroft, B., Griffiths, G. en Tiffin, H. (2013). *Postcolonial Studies. The Key Concepts* (3e ed.). Routledge.
- Bal, M. (2012). *Narratologia. Wprowadzenie do teorii narracji*. Wydawnictwo Znak.
- Berg, W. van den & Couttenier, P. (2016). *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Bert Bakker.
- Bilderdijk, W. (2011). *Kort verhaal van eene aanmerkelijke luchtreis en nieuwe planeetontdekking*. Project Gutenberg. Geraadpleegd op 4 april 2023, van: <http://www.gutenberg.org/files/37522/37522-h/37522-h.htm>
- Blechman, A.D. (2013). Flying Rats. In K. Nagy en P.D. Johnson II (Red.), *Trash Animals How We Live with Nature's Filthy, Feral, Invasive, and Unwanted Species* (loc. 4370-4813). University of Minnesota Press.

- Dąbrówka, A. (1999). Słownik pisarzy niderlandzkiego obszaru kulturowego. Wiedza Powszechna.
- DBNL (z.d.). Metafoor. In Algemeen letterkundig lexicon. Geraadpleegd op 4 april 2023, van https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_02392.php
- Eijnatten, J. van (1998). Hogere sferen. De ideeënwereld van Willem Bilderdijk (1756-1831). Verloren.
- Fischer, O. (2006). Dowody na ikoniczność znaku. In E. Tabakowska (Red.), Ikoniczność znaku. Słowo – przedmiot – obraz – gest (pp. 15-45). Universitas.
- Koch, J. (2018). Romantycy – religijni i realistyczni. In J. Koch en P. Oczko (Red.), Widzę rzeki szerokie... Z dziejów literatury niderlandzkiej XIX i XX wieku (pp. 73-16). Biblioteka Werkwinkel.
- Kopaliński, W. (1991). Słownik symboli. Oficyna Wydawnicza Rytm.
- Leemans, I. & Johannes, G.-J. (2017). Worm en donder. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1700-1800: de Republiek. Bert Bakker.
- Lindeboom, M. & van der Zande, D. (2015). Hoe schrijf je fantasy en sciencefiction? Atlas Contact.
- Looij, M. (1988). Van fabeldier tot wrekend beest. Negen thema's in Nederlands dicht en on dicht over dieren. Kwadraat.
- Malina, A. (2017). Dlaczego Jezus był ze zwierzętami (Mk 4, 3-9)? Odniesienia do zwierząt w Ewangelii Markowej. Verbum Vitae. Zwierzęta w historii zbawienia – co symbolizują?, 32, 233-254.
- Olszewski, D. (2019). Wstęp. In W. Bilderdijk, Podróż powietrzna, vert. D. Olszewski (pp. 7-22). Wydawnictwo IX.
- Oramus, D. (2010). O Pomieszaniu Gatunków. Science Fiction a Postmodernizm. Wydawnictwo TRIO.
- Ponińska, A. & Uziębło, L. (1977). Indyki. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne.
- Schollaert, N. (s.d.). Geschiedenis en herkomst van de kalkoen. In N. Schollaert (Red.) Hof Ter Vlieringhe. Geraadpleegd op 4 april 2023, van: <https://kippetjes.wordpress.com/geschiedenis-en-herkomst-van-de-kalkoen/>
- Słownik Języka Polskiego (s.d.). Indyczyć się. In Słownik Języka Polskiego PWN. Geraadpleegd op 4 april 2023, van <https://sjp.pwn.pl/sjp/indyczyc-sie;2466102.html>